

18. STOP RUscism: Present Future The Venetian Manifesto. URL: <https://stop-ruscism.com/>

19. Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>

20. Totalitarianism. URL: <https://www.britannica.com/topic/totalitarianism/Totalitarianism-and-autocracy>

21. US combat vehicles keep the Russians at bay — but for how long? URL:

<https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/us-combat-vehicles-keep-the-russians-at-bay-but-for-how-long-t3lmnzll0>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.34.9>

УДК 172.4:355.01:316.48

Роман ДОДОНОВ

доктор філософських наук, професор,
директор НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-1598-499X

E-mail: roman.dodonov@knu.ua

СУЧАСНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ДЗЕРКАЛІ ГЕОФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Анотація. Стаття присвячена осмисленню природи сучасних війн з позицій геофілософської методології. Грунтуючись на дослідженнях О. Базалука, В. Мандрагелі, Ж. Дельоза, Н. Масіандаро, Б. Вудерда, Т. Веба, К. Галсона та ін. окреслюються контури геофілософської парадигми, де розрізняються географічна територія з одного боку та психпростір – з іншого. Війна і мир тлумачаться в геофілософії як безперервна і нелінійна взаємодія між психпросторами, які на поверхні Землі виявляються в нескінченній зміні кордонів локусів цивілізації. Доводиться, що в сучасних війнах недостатньо лише захопити територію та ресурси супротивника. Потрібно знищити його психпростір, який володіє екстериторіальним статусом. Водночас, після окупації географічної території світ духовних цінностей жертви сакралізується, витісняється з фізичного у віртуальний простір, де мобілізується задля опору агресору. Перемога у війні XXI ст. фактично неможлива, оскільки в інформаційну епоху війна йде, насамперед, між ідеями та цінностями. Аналізується варіант партизанської війни, яка, за «Теорією партизана» К. Шмітта, є боротьбою не еліт, а самого народу за своє існування. Така постать «українського партизана» добре відома історикам. Бійці ОУН-УПА майже десятиліття після завершення Другої світової вели на своїх землях власну війну. Вони не могли не розуміти, що у них вкрай малі шанси на перемогу над радянським молохом, але свідомо жертували собою, відмовляючись визнавати чужі цінності. У випадку сучасної російсько-української війни під атакою опинилися не лише територія України, але її цінно-сміслове ядро. Світ української культури, українська мова, українська історія складають основу українського психпростору. Підкреслюється роль українознавства як ідейної зброї в сучасній війні. Українознавство є формою самопізнання нації, усвідомлення нею своїх інтересів, а тому – важливим кроком для самовідтворення українства, шляхом «українолюбства та українотворення».

Ключові слова: геофілософія, локус цивілізації, психпростір, війна, «теорія партизана», цінно-сміслове ядро, українознавство.

Roman DODONOV

Doctor of Philosophical Sciences, professor,
Director of Research Institute of Ukrainian Studies
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE MIRROR OF GEOPHILOSOPHICAL REFLECTION

Abstract. The article is devoted to understanding the nature of modern wars from the standpoint of geophilosophical methodology. Based on the research of O. Bazaluk, V. Mandragelya, N. Masciandaro, B. Woodard, T. Webb, K. Gulson, and others, it outlines the contours of the geophilosophical paradigm, where geographic space

and psychospace are distinguished. War and peace are interpreted in geophilosophy as a continuous and non-linear interaction between psispaces, which on the surface of the Earth are manifested in the endless change of the boundaries of the loci of civilization. It is proven that in modern wars it is not enough to just capture the enemy's territory and resources. It is necessary to destroy his psyspace, which has an extraterritorial status. The world of spiritual values of the victim is sacralised, displaced into virtual space, where it is mobilized to resist the aggressor. Victory in the war of the 21st century is actually impossible because, in the information age, the war is primarily between ideas and values. The variant of partisan war is analyzed, which, according to K. Schmitt's "Partisan Theory", is a struggle not of elites, but of the people themselves for their existence. This figure of the "Ukrainian partisan" is well known to historians. For almost a decade after the end of the Second World War, OUN-UPA fighters waged their own war on their lands. They could not help but understand that they had very little chance of defeating the Soviet juggernaut, but they consciously sacrificed themselves, refusing to recognize other people's values. In the case of the modern Russian-Ukrainian war, not only the territory of Ukraine was under attack, but its valuable and meaningful core. The world of Ukrainian culture, the Ukrainian language, and Ukrainian history form the basis of the Ukrainian psyche. The role of Ukrainian studies as an ideological weapon in the modern war is emphasized. Ukrainian studies is a form of self-awareness of the nation, its awareness of its interests, and therefore an important step for the self-reproduction of Ukrainianness, through "Ukrainian love" and "Ukrainian creation".

Keywords: *geophilosophy, locus of civilization, psyspace, war, "partisan theory", value-meaning core, Ukrainian studies.*

Постановка проблеми. Одним із напрямків поточного числа «Українознавчого альманаху» є тема «Україна у війні з російським агресором: реалії гарячої фази війни, прогнози, уроки». Актуальність звернення до названої теми не потребує додаткових обґрунтувань. На третій рік, поруч із повільним просуванням РФ на сході України, війна повернулася на територію агресора. ЗСУ ведуть не лише важкі оборонні бої вздовж всієї лінії зіткнення: під Харковом і Часовим Яром, Кураховим і Вугледаром, Ореховим та Кринками, але й наспувають у Курській області РФ. Регулярні ракетні удари по мирних українських містах, загибель і поранення цивільних осіб, руйнування будівель стирають грань між фронтом і тилом. Ми всі живемо у війні; як сказали би феноменологи, війна стала предметом нашого повсякденного досвіду.

Колектив Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка не є винятком. 8 липня 2024 року корпус Інституту було пошкоджено внаслідок російської ракетної атаки на дитячу лікарню «Охматдит». Як і більшість наукових колективів України, Інститут відрядив до ЗСУ своїх представників, активно підтримує волонтерів, допомагає біженцям за кордоном та внутрішнім переселенцям, словом, робить посильний внесок у спільну Перемогу.

Водночас, не менш важливим завданням залишається теоретична рефлексія соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві-у-війні. Українці мають чітко уявляти, що коїться, та, відповідно, розуміти перспективи майбутнього миру. Не можна стверджувати, що це завдання є чимось новим для вітчизняної та світової суспільної думки. Феномен війни існував від самих початків людської історії, він завжди був у фокусі уваги державців та мислителів. Філософи, соціологи, політологи, історики, представники військової науки напрацювали величезний доробок щодо осмислення природи війни та еволюції її форм.

Восьмитомна праця К. фон Клаузевіца "Vom Kriege" переконувала читача, що війна є раціональним інструментом зовнішньої політики задля нав'язування

супротивнику власної волі, з дотриманням відповідних «законів війни», зокрема, з обов'язковим оголошенням стану війни, гуманним ставленням до військовополонених, мирного населення тощо. Водночас, німецький мислитель не міг уявити ситуації, в якій держава буде далеко не єдиним суб'єктом організованого насилля, і на службу агресору придуть опозиціонери, криміналітет, терористи, корупційні політики та інтелектуали. Російсько-українська війна, особливо до повномасштабного вторгнення, є яскравим прикладом гібридних воєн, що поєднують прямі воєнні дії з прихованими диверсіями, шантажем, підкупом, дискредитацією влади, інформаційним тиском, маніпуляцією масовою свідомістю тощо.

Аналіз наукових публікацій. Сутність війни нової – інформаційної – епохи намагались усвідомити провідні дослідники Європи та Америки. Серед них варто згадати книги Е. і Х. Тоффлер «Війна та анти-війна. Що таке війна і як з нею боротися. Як вижити на світанку XXI століття» [20], М. ван Кревельда «Трансформація війни» [14], М. Калдор «Нові та старі війни» [16]; М. Деланди «Війна за добу розумних машин» [15], А. Пабрикса та А. Кудорса «Війна в Україні: уроки для Європи» [19] та ін.

В Україні аналізу форм трансформацій війни, а також огляду сучасних концепцій війни присвячені праці В. Мандрагелі «Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз» [8], О. Базалука «Теорія війни і миру. Геофілософія Європи» [13], Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» [7]. У 2017 році побачила світ колективна монографія Інституту стратегічних досліджень «Світова гібридна війна: український фронт» під редакцією В. Горбуліна [11]. Того ж року під редакцією автора даної статті вийшла книга «Гібридна війна: in verbo et in praxi», що об'єднала дослідження українських та польських фахівців із цього питання [3].

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року кількість наукових публікацій із означеної теми на порядок зросла. Варто згадати декілька «круглих столів» в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, матеріали яких

оприлюднені в журналі «Філософська думка» [2; 6], а також тематичний випуск «Російсько-українська війна в сучасному науковому дискурсі» «Українознавчого альманаху» за 2023 рік [10]. Серед новітньої монографічної літератури заслуговує на увагу праця С. Плохія «Російсько-українська війна: повернення історії» [9].

Методологія дослідження. Водночас, у цьому контексті варто звернути увагу на методологічний потенціал геофілософії, окреслений проф. Базалуком О.О. в монографії "The Theory of War and Peace: The Geophilosophy of Europe". Спираючись на праці Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, Н. Масіандаро [17], Б. Вудерда [22], Т. Веба, К. Галсона [21], О. Базалук визначає геофілософію як просторову модель співвіднесення території та «психічного простору» її населення. На його думку, усі наявні політичні й соціальні організації (держави, їх об'єднання в різноманітних союзах і блоках), а також різні варіанти їх взаємодій – це лише видима частина соціальних конструкцій, створених людським розумом. Сам локус цивілізації – це прив'язаний до певної географічної або уявної (віртуальної) території, безупинно й нелінійно ускладнюваний психпростір з сукупністю продуктів своєї діяльності. Інакше кажучи – центр культуротворчості.

Тому війна, за О. Базалуком, є не чим іншим, як «насилницьким проникненням одного психпростору в локус іншого психпростору», що спричиняє істотні зміни в їх виявах. Отже, геофілософія визначає війну і мир як «безперервні й нелінійні взаємодії між психпросторами, які на поверхні Землі виявляються в нескінченній зміні меж (границь) локацій» [3, с. 29].

Як бачимо, війна подається як цілком природний стан, що є породженням агресивних проявів психпростору. «Вияви агресії, – пояснює О. Базалук, – пов'язані з різними відхиленнями в ускладнюваній структурі та функціях нейронного ансамблю підсвідомості й свідомості, частина з яких і заломлюють активне начало (як природну силу) на агресивні вияви. Відхилення в нейробіології мозку зумовлені факторами й причинами еволюції, тому виникають безупинно й нелінійно. Не всі відхилення в ускладнюваному мозку заломлюють активне начало на агресію. Певна частина відхилень (назвемо їх позитивними відхиленнями) підвищує якість виявів психпростору в локусі, інша частина (назвемо ці відхилення патологіями) – схиляє психпростір до агресивних виявів... Утворення психік, схильних до агресивних виявів, – це природний процес, пов'язаний з еволюційними змінами (точніше, відхиленнями від норми) у структурі й функціях мозку людини» [3, с. 31].

На наш погляд, причини війни не варто обмежувати суто психопатологіями агресора, відкидаючи більш «класичні» економічні, політичні інтереси. Але сама ідея про неспівпадіння території та психпростору як глибинного джерела війн відкриває перспективи для широких філософських узагальнень.

Отже, метою даної статті є визначення природи російсько-української війни в контексті геофілософської методології.

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна, як і будь-яка інша війна такого масштабу, має багато вимірів, навколо кожного з яких розгортається власний дискурс. Так, наприклад, *антиколоніальний* дискурс сучасної російсько-української війни фокусується навколо ідеї, що Україні вдалося відтермінувати неминучу війну за свою незалежність через тимчасову «слабкість» Росії після розпаду СРСР. До нього – з огляду на потужну міжнародну підтримку України – додається *глобалістський* дискурс про те, що дана війна є таким самим породженням (і продовженням) Холодної війни, як Друга світова війна була породженням Першої світової. *Цивілізаційний* дискурс наполягає на розпаді східнохристиянської (православної) локальної цивілізації і «цивілізаційній втечі» України. А ще є *етнонаціональний, олігархічний, полемологічний, макроекономічний* та інші дискурси.

Згаданий вище *геофілософський* дискурс, на якому ми зупинимось детальніше, звісно, не вичерпує проблематики, але – так само, як інші дискурси – прагне наблизитися до сутності війни. Розрізнення території та психпростору дозволяє поставити питання про те, чим є кінцева ціль війни в інформаційну епоху та що вважається перемогою?

Війни минулого мали на меті встановлення контролю над ресурсами супротивника. Перемогою вважалася ситуація, коли один король примушував іншого прийняти клятву васала. Або завойована територія проголошувалась провінцією імперії, що її підкорила. У наші часи всього цього виявляється недостатньо. «У головах більшості українців, – слушно зазначає В. Горбач, – уявлення про війну сформоване за шаблоном «Великої Вітчизняної». І нікому не спаде на думку, що зараз ми беремо участь у зовсім іншій війні, яка має дуже мало спільного із II Світовою. Головним ресурсом у цій війні є не набой чи пальне, а політична (само)ідентичність звичайних людей. Ця війна передусім ведеться у свідомості людей, а усе інше – ресурси для цієї боротьби» [4]. Окупація чужих земель буде вважатися лише мінливим успіхом, якщо залишиться старий ментальний простір з притаманними йому традиціями та цінностями. Як свого часу казав Махатма Ганді, «перемога, яка досягнута насиллям, дорівнюється до поразки, бо є тимчасовою».

Старий психпростір відкидає чужорідний для нього психпростір окупанта. Він знаходить для себе такі форми існування, які не пов'язані з територією та, до певної міри, з матеріальним світом взагалі. Можна сказати, що ідентичність жертви має екстериторіальний статус. Витіснена у віртуальний простір, у світ смислів і духовних цінностей вона, тим не менш, не перестає бути реальною. У сучасну інформаційну епоху, коли повідомлення миттєво розповсюджуються мережею Інтернет, в умовах відсутності монополії на мас-медіа перед загарбником постає майже нездійсненне завдання повної зачистки психпростора

жертви та заміни його на світ власних історичних смислів. Водночас, старий ментальний простір мобілізує свій духовний потенціал, спрямовуючи його на звільнення окупованої території. Історична пам'ять жертви дбайливо зберігає відомості про колишні «вольності», порядки, про власну культурну спадщину, які з часом сакралізуються.

Історія XX століття наводить нам чимало підтверджень сказаного вище. Травень 1945 року був, мабуть, останньою перемогою в історії людства, якщо враховувати ту переоцінку цінностей, що відбувалась у переможених суспільствах Німеччини, Італії, Угорщини, Румунії тощо.

Усі війни, що спалахували пізніше, тобто у другій половині XX століття, включно з конфліктами за участю наддержав, закінчувались вкрай невиразним, непереконливим результатом. Досвід цих локальних воєн (Корея, В'єтнам, Афганістан тощо) продемонстрував світові, що найчисленніші армії і найпотужніша військова техніка безсилі перед озброєним народом, який бореться за власне виживання. Він переходить до партизанської тактики, до саботажу та диверсій. При цьому жертва переймає у агресора його норми, настанови і життєві орієнтації. Війна для неї стає способом життя, її метою, екзистенційним сенсом.

На практиці це означає, що повністю перемогти у сучасній війні майже неможливо [5]. Навіть якщо уявити собі ситуацію, коли агресор повністю знищує населення окупованих територій, руйнує міста і села «під нуль», залишаючи випалені землі, психіка жертви продовжує існувати в свідомості зовнішніх і внутрішніх мігрантів, біженців, політичної опозиції. З кожним роком окупації, з кожним новим поколінням ментальний простір жертви вдосконалюється і грає за правилами агресора, загострюючи боротьбу за відновлення справедливості, виводячи війну з формату віртуальних проявів у реальний світ – світ терору, насилля, війни.

В теоретичному контексті подібну ситуацію описував німецький філософ Карл Шмітт у своїй «Теорії партизана» [18]. Розглядаючи війну як граничний вияв «політичного», він писав, що причинами війни можуть стати будь-які протиріччя, коли вони загострюються до поділу на друзів та ворогів. При цьому ворогом вважається той, хто загрожує ідентичності своєї групи. Етимологія слова «партизан» походить від коріння партія (тобто «частка»). Партизаном, за К. Шміттом, є той, хто рішуче стає на бік певної партії і чітко знає своїх ворогів. Визначити партизана можливо за такими ознаками, як іррегулярність, політична заангажованість, підвищена мобільність, телуричний характер дій. Остання з названих характеристик підкреслює зв'язок партизана з певною територією. «Діяльність партизана є оборонною, вона не поширюється за межі держави та не націлена на захоплення нових територій. Для нього характерний зв'язок із рідною землею, автохтонним населенням та географічними особливостями країни. Партизан є земним, сухопутним типом борця. Однак через підвищення мобільності він може втра-

чати зв'язок із землею і перетворюватися на диверсанта, саботажника чи шпигуна» [12, с.82].

Війна на окупованих територіях може перейти в режим партизанської, навіть за умов зради колишніх «еліт». Партизан – постать безкопромисного, готового до самопожертви борця в майже безнадійних умовах тотальної переваги ворога.

Повертаючись до реалій російсько-української війни, варто зазначити, по-перше, що така постать «українського партизана» добре відома історикам. Бійці ОУН-УПА майже десятиліття після завершення Другої світової вели на своїх землях власну війну. Вони не могли не розуміти, що у них вкрай малі шанси на перемогу над радянським молохом, але свідомо жертували собою, відмовляючись визнавати чужі цінності. Не випадково слово «бандерівець» досі лякає росіян. Незламність оунівців наочно демонструє історичні перспективи після російської окупації частки або навіть всієї території України.

По-друге, сучасна російська «СВО» розглядається українськими істориками як епізод розтягнутого в часі, але єдиного за логікою протистояння, як законне продовження 300-річної війни між Московською метрополією та Україною, яка прагне вирватися з колоніальних лещат. Іншими епізодами цієї війни є порушення Переяславських угод, чисельні козацькі повстання, «зрада» Івана Мазепи, зруйнування Батурина, Чигирини, Запорозької Січі, покріпачення козаків, Валуївський циркуляр, бій під Крутами, рейди ОУН-УПА, анексія Криму та конфлікт на Донбасі [9]. З позицій геофілософії, така точка зору має право на існування, оскільки історія пишеться не з чистого аркушу, вона завжди має підґрунтя у вигляді минувшини, на тлі якої розгортаються драматичні події сучасності. Минувшина мобілізується у сучасній війні так само, як і інші ресурси.

Треба усвідомити, що характеристика російсько-української війни як «геноцидної» – це не лише про вбивства мирних мешканців Бучі та Ірпеня, а про наміри росіян повністю позбавити українців суб'єктності, розчинити, асимілювати їх, перетворити з собою на «один народ». З іншого боку, українці не бачать свого місця в структурі майбутньої неоімперії. Процитуємо ще раз проф. О. Базалука: «Київ, як давній і найбагатший культурний центр з певною територією впливу, і український народ, як охоронець і носій цієї культури, претендує (і небезпідставно!) на роль не додатка до чужої культури, тим більше до культури раніше васального Московського князівства, а до відродження самостійного локусу. З XIII століття українці намагаються возз'єднатися у колишніх кордонах та здобути незалежність. За вісім століть спроби відродження російської державності (у розумінні Києва!) відбувалися неодноразово. Наприклад, а) друга третина XII – 40-і роки XIV століття, етап існування Галицько-Волинської держави (чи інакше, Руського королівства, латиною *Regnum Russiae*), що успадкувала традиції Київської Русі; б) 1340 – остання чверть XV століття, українські землі увійшли до складу Великого князівства Литовського, яке у новітніх історичних досліджен-

нях називається Литовсько-Руською державою. 9/10 населення Литовсько-Руської держави складали українці та білоруси; в) з 1648 по 1764 роки, існування Запорозької Січі (Українська гетьманська держава); г) з 1917 по 1921 рік – період українського національно-визвольного руху; д) нарешті, з 1990 року до теперішнього часу, існування незалежної України. Усі ці етапи становлення української державності спиралися на історію Київської, а не Московської Русі. Для українців історія Київської Русі є незаперечною святинею та невичерпним джерелом боротьби за незалежність» [1].

По-третє, зброєю у війні за власний психпростір стає не лише минушина, але й культура, мова, духовні цінності, традиції, культурна спадщина, ідентичність у широкому сенсі слова. Світ української культури, українська мова, українська історія складають ціннісно-сміслову ядро психпростору України, навколо якого росіяни ведуть війну не менш завзято, ніж на полі бою. Сучасні війни – це боротьба ідей.

У контексті сказаного особливого значення набуває українознавство як система наукових знань про Україну й українство як цілісність, що розвивається у просторі та часі. Українознавство є формою самопізнання нації, усвідомлення нею своїх інтересів, а тому – важливим кроком для самовідтворення українства, шляхом «українолюбовства» та «українотворення». Українознавча методологія базується на інтегративних міждисциплінарних дослідженнях історичної, культурологічної, етнографічної, політологічної, соціологічної, економічної проблематики: від міфопоетичного образу рідної землі, збереженого в археологічних артефактах, пам'ятках фольклору і перших писемних згадках істориків і мандрівників – до системного наукового дискурсу (тематичних викладів, історіографічних та історіософських студій).

В умовах російсько-української війни українознавство продукує національні цінності та смисли буття нації, розповідає – чому і, головне, що ми захищаємо. Певною мірою, українознавство набуває рис ідеологічної дисципліни, не лише захищаючи, а й утворюючи національний психпростір. (Тому не дивно, що рішення Міністерства освіти і науки України про реорганізацію Науково-дослідного інституту українознавства шляхом його приєднання до Київського національного університету імені Тараса Шевченка багатьма українськими патріотами було сприйнято як антидержавницький, антиукраїнський акт).

Висновки. З позицій геофілософії, природа війни визначається характером взаємодії між психпросторами, які на поверхні Землі проявляються в нескінченній зміні кордонів між локусами цивілізації. У випадку сучасних воєн, коли історичні смисли відділяються від географічної території, на якій вони були сформовані і яка була окупована противником, вони переходять у простір психічний. Тому спільноту, яка є їх носієм, можна знищити, але не перемогти. Агресор може окупувати чужу територію, оволодіти матеріальними ресурсами підкореного народу. Але

доки світ історичних ідей «психпростору-жертви» залишатиметься сакральним, доти цей психпростір буде нездоланим. Інакше кажучи, не захоплення території, а успішне нав'язування власної картини соціального світу, власної системи цінностей – ось де криється перемога у війнах інформаційної епохи. Це означає, що суто військові методи проведення зовнішньої політики рф мають супроводжуватися відповідними невійськовими – інформаційними, пропагандистськими, виховними прийомами. Саме на виконання цих завдань і спрямований комплекс заходів, який узагальнено називають «гібридною війною». З іншого боку, це означає, що Україну не можна перемогти доти, доки існує її ціннісно-сміслову ядро, українська мова, світ української культури.

1. Базалук Олег. Геофілософія України. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 64. 2016. С. 141–156.
2. Війна як соціокультурний феномен. *Матеріали круглого столу. Філософська думка*. 2022. № 3. С. 7–63.
3. Гібридна війна: in verbo et in praxi : монографія; за ред. Р.О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 412 с.
4. Горбач Володимир. Українці сприймають війну за шаблоном «Великої Вітчизняної». URL: <http://glavcom.ua/columns/gorbach/ukrajinci-spriymayut-viynu-za-shablonom-velikoji-vitchiznyanoi-ale-teper-vse-zovsim-po-inshomu-404322.html>
5. Додонов Роман. Чи можливо перемогти у сучасній війні? *Додонов Р.О. Додонова В.І. Монологи про Донбас*. Київ, 2018. С. 292–294.
6. Круглий стіл «Філософської думки» «Україна і світ після 24.02.2022». *Філософська думка*. 2023. № 2. С. 5–116.
7. Магда Евгений. Гибридная война: выжить и победить. Харьков: Виват, 2015. 320 с.
8. Мандрагеля Володимир. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз. Київ: Європейський університет, 2003. 570 с.
9. Плохій Сергій. Російсько-українська війна: повернення історії. К.: КСД, 2023. 400 с.
10. Російсько-українська війна в сучасному науковому дискурсі. *Українознавчий альманах*. 2023. Вип. 32. С. 10–100.
11. Світова гібридна війна: український фронт: монографія; за ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
12. Стандартюк Діана. Особливості концептуального осмислення політичного в теоретичному підході Карла Шмітта. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічних студій. Вип. 18. 2018. С. 379–385.
13. Bazaluk Oleg. *The Theory of War and Peace: The Geophilosophy of Europe*. Cambridge Scholars Publishing, 2017. 190 p.

14. Creveld Van Martin. *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. Free Press, 1991. 272 p.
 15. De Landa Manuel. *War in the Age of Intelligent Machines*. Zone Books, 1991. 271 p.
 16. Kaldor Mary. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. 3rd edn. Cambridge: Polity, 2012. 268 p.
 17. Masciandaro Nicola. *Becoming Spice: Commentary as Geophilosophy*. *Collapse*. Vol. VI: *Geo/Philosophy*. January, 2010. P. 20–56.
 18. Schmitt Carl. *Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot, 2017. 99 p.
 19. *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. Editors by Artis Pabriks and Andis Kudors. The Centre for East European Policy Studies. University of Latvia. Rīga, 2015. 182 p.
 20. Toffler Alvin and Heidi Toffler. *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century*. Boston: Little Brown & Co, 1993. 302 p.
 21. Webb Taylor and Kalervo N. Gulson. *Policy, Geophilosophy and Education*. Rotterdam: Sense Publishers, 2015. 156 p.
 22. Woodard Ben. *On an Ungrounded Earth: Towards a New Geophilosophy*. New York: Punctum Books, 2013. 104 p.
- References**
1. Bazaluk Oleg. (2016). *Geofilosofiya Ukrainy* [Geophilosophy of Ukraine]. *Gumanitarny`j visny`k Zaporiz`koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*. Vol. 64. Pp. 141–156. (in Ukrainian).
 2. *Vijna yak sociokul`turny`j fenomen* (2022) [War as a socio-cultural phenomenon. Materials of the round table]. *Filosofs`ka dumka*. No. 3. Pp. 7–63. (in Ukrainian).
 3. *Gibry`dna vijna: in verbo et in praxi* [Hybrid war: in verbo et in praxi: monograph]. Ed. R.O. Dodonov. (2017). Vinnytsia: Nilan-LTD LLC. 412 p. (in Ukrainian).
 4. Horbach Volodymyr. (2022). *Ukrayinci spry`jmayut` vijnu za shablonom «Vely`koyi Vitchy`znyanoi»*. [Ukrainians perceive the war according to the template of the Great Patriotic War]. URL: <http://glavcom.ua/columns/gorbach/ukrajinci-sprymayut-viynu-za-shablonom-velikoji-vitchiznyanoi-ale-teper-vse-zovsim-po-inshomu-404322.html> (in Ukrainian).
 5. Dodonov Roman. (2018). *Chy` mozhly`vo peremogty` u suchasnij vijni?* [Is it possible to win in modern warfare?]. *Dodonov R.O., Dodonova V.I. Monologues about Donbas*. Kyiv. Pp. 292–294. (in Ukrainian).
 6. «Ukrayina i svit pislya 24.02.2022». (2023). [Ukraine and the world after 02/24/2022/ Materials of the round table]. *Filosofs`ka dumka*. No. 2. Pp. 5–116. (in Ukrainian).
 7. Magda Yevgeny. (2015). *Gy`bry`dnaya vojna: vyzhyt` i `pobedyt`* [Hybrid war: survive and win]. Kharkiv: Vyvat. 320 p. (in Russian).
 8. Mandragelya Volodymyr. (2003). *Pry`chy`ny` ta karakter voyen (zbrojny`x konfliktiv): filosofs`ko-sociologichny`j analiz* [Causes and nature of wars (armed conflicts): philosophical and sociological analysis]. Kyiv: European University. 570 p. (in Ukrainian).
 9. Ploxyi Sergiy. (2023). *Rosijs`ko-ukrayins`ka vijna: povnennya istoriyi* [The Russian-Ukrainian war: the return of history]. Kyiv: KSD. 400 p. (in Ukrainian).
 10. *Rosijs`ko-ukrayins`ka vijna v suchasnomu naukovomu dy`skursi*. (2023). [Russian-Ukrainian War in Modern Scientific Discourse]. *Ukrayinoznavchy`j al`manax*. Issue 32. Pp. 10–100. (in Ukrainian).
 11. *Svitova gibry`dna vijna: ukrayins`ky`j front* [World Hybrid War: Ukrainian Front: monograph]. Ed. V.P. Gorbulin. (2017). Kyiv: NISD. 496 p. (in Ukrainian).
 12. Standartyuk Diana. (2018). *Osobly`vosti konceptual`nogo osmy`slennya polity`chnogo v teorety`chnomu pidxodi Karla Shmitta* [Peculiarities of the conceptual understanding of the political in the theoretical approach of Karl Schmitt]. *Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu. Seriya filosofs`ko-politologichny`x studij*. Vol. 18. Pp. 379–385. (in Ukrainian).
 13. Bazaluk Oleg. (2017). *The Theory of War and Peace: The Geophilosophy of Europe*. Cambridge Scholars Publishing. 190 p.
 14. Creveld Van Martin. (1991). *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. Free Press. 272 p.
 15. De Landa Manuel. (1991). *War in the Age of Intelligent Machines*. Zone Books. 271 p.
 16. Kaldor Mary. (2012). *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. 3rd edn. Cambridge: Polity. 268 p.
 17. Masciandaro Nicola. (2010). *Becoming Spice: Commentary as Geophilosophy*. *Collapse*. Vol. VI: *Geo/Philosophy*. Pp. 20–56.
 18. Schmitt Carl. (2017). *Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot. 99 p. (in German).
 19. *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. (2015). Ed. by Artis Pabriks and Andis Kudors. The Centre for East European Policy Studies. University of Latvia. Rīga. 182 p.
 20. Toffler Alvin and Heidi Toffler. (1993). *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century*. Boston: Little Brown & Co. 302 p.
 21. Webb Taylor and Kalervo N. Gulson. (2015). *Policy, Geophilosophy and Education*. Rotterdam: Sense Publishers. 156 p.
 22. Woodard Ben. (2013). *On an Ungrounded Earth: Towards a New Geophilosophy*. New York: Punctum Books. 104 p.